

УДК 343.35:343.81:343.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.14>

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ: ПОГЛЯД В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Івашко С.В.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права,
Пенітенціарна академія
ORCID: 0000-0003-2547-9276

Івашко С.В. Причини та умови вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі: погляд в умовах сьогодення.

У статті розглянуто детермінанти вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі. Враховано, що правовий режим воєнного стану, уведений у зв'язку з війною росії проти нашої країни, вплинув на всі сфери суспільного життя. Звісно, має суттєвий вплив стан війни і на детермінанти злочинності як в цілому, так і на корупційні кримінальні правопорушення зокрема.

Відмічено, що корупційні кримінальні правопорушення мають власні детермінанти виникнення та існування.

З-поміж іншого наголошується, що прояви корупції у державі є загрозою існування державності, оскільки вона глибоко укорінилась у всі сфери життєдіяльності: політичну, економічну, правову, соціальну, духовну. Вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі ставить під сумнів ефективність діяльності правоохоронних органів та всієї правоохоронної системи.

Констатовано наявність у суспільства досить активного запиту щодо стану законності у країні, особливо у пріоритетних сферах, дієвих механізмів запобігання вчинення корупційних кримінальних правопорушень, а також з'ясування детермінантів їх вчинення.

Зазначено, що питання реального стану вчинення корупційних кримінальних правопорушень в Україні, запобігання їх вчинення, виокремлення детермінантів їх вчинення, особливо гостро постало у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану, пов'язаного з війною росії проти України.

Доведено, що вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі, яка забезпечує виконання кримінальних покарань, підриває авторитет всієї правоохоронної системи. Вивчення причин та умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень в цілому, а також вивчення факторів, які прямо чи опосередковано впливають на ці причини та умови, є однією із головних завдань кримінологічного впливу на дану сферу суспільних відносин. Це пов'язано з тим, що знання причин та умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень дозволить науковцям розробити більш ефективні кримінально-правові механізми запобігання та протидії цьому негативному явищу, а практичним працівникам дозволить втілювати розроблені механізми у життя, у практичну діяльність.

Підсумовуючи, автор зазначає, що корупційна злочинність підриває довіру до державних інститутів, нівелює розвиток економіки, ставить під сумнів існування країни. Вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі становить більшу суспільну небезпечність, оскільки корупційні кримінальні правопорушення за своїм проявом та протиправною природою порушують права та свободи громадян, які перебувають в умовах ізоляції від суспільства.

Ключові слова: воєнний стан, ДКВС України, запобігання, злочинність, корупційне кримінальне правопорушення, корупція, кримінально-виконавча система, протидія, причини і умови.

Ivashko S.V. Causes and conditions of committing corruption-related criminal offenses in the penal system: a contemporary perspective.

The article examines the determinants of committing corruption-related criminal offenses within the penal system. It is taken into account that the legal regime of martial law, introduced in connection with Russia's war against our country, has affected all spheres of public life. Naturally, the state of war has a significant impact on the determinants of crime in general, as well as on corruption-related criminal offenses in particular.

It is noted that corruption-related criminal offenses have their own determinants of emergence and existence.

Among other things, it is emphasized that manifestations of corruption in the state pose a threat to its very existence, as corruption has deeply penetrated all spheres of life – political, economic, legal, social, and spiritual. The commission of corruption-related criminal offenses in the penal system calls into question the effectiveness of the activities of law enforcement agencies and the entire law enforcement system.

The article states that there is a strong public demand for legality in the country, especially in priority areas, for effective mechanisms to prevent the commission of corruption-related criminal offenses, and for clarification of the determinants of such offenses.

It is pointed out that the issue of the real state of committing corruption-related criminal offenses in Ukraine, preventing their commission, and identifying the determinants of such offenses has become particularly urgent in connection with the introduction of the legal regime of martial law due to Russia's war against Ukraine.

It is proven that the commission of corruption-related criminal offenses in the penal system, which ensures the execution of criminal punishments, undermines the authority of the entire law enforcement system. Studying the causes and conditions of committing corruption-related criminal offenses in general, as well as the factors that directly or indirectly influence these causes and conditions, is one of the main tasks of criminological influence in this sphere of social relations. This is because knowledge of the causes and conditions of committing corruption-related criminal offenses will allow scholars to develop more effective criminal-legal mechanisms for preventing and counteracting this negative phenomenon, and practitioners – to implement these mechanisms in practice.

In conclusion, the author notes that corruption-related crime undermines public trust in state institutions, hinders economic development, and calls into question the very existence of the country. The commission of corruption-related criminal offenses in the penal system poses a greater public danger, as such offenses by their nature and unlawful essence violate the rights and freedoms of citizens who are in conditions of isolation from society.

Key words: martial law, State Criminal and Executive Service of Ukraine, prevention, crime, corruption-related criminal offense, corruption, penal system, counteraction, causes and conditions.

Постановка проблеми. Одним із факторів, який впливає на вчинення корупційних кримінальних правопорушень, є наявність нормативно-правових актів, якими встановлюється відповідальність за їх вчинення. І не менш важливою умовою визначається якість нормативних актів та реальні механізми їх застосування.

Згідно з рейтингом, опублікованим «Transparency International», Україна посідає 126 місце із 180 країн за індексом сприйняття корупції за 2024 рік. Така статистика свідчить про зміну Україною свого положення в Індексі сприйняття корупції в порівнянні з минулим роком на один пункт [1]. Звісно, такий стан запобігання корупційним кримінальним правопорушенням не може в повній мірі задовольняти запит суспільства щодо реального стану запобігання та протидії цьому негативному явищу.

Вказане ще раз підкреслює важливість удосконалення антикорупційного законодавства задля ефективнішого запобігання корупції, а також наукового розроблення та практичного втілення реальних механізмів її протидії.

Запобігання корупційним проявам у суспільстві є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Особливого значення набуває загрозливе існування цієї проблеми в умовах сьогодення – існування правового режиму воєнного стану, уведеного у зв'язку з війною росії проти нашої країни. Без перебільшення, можна сказати, що корупція загрожує національній безпеці нашої держави, оскільки глибоко укорінилась у всі сфери життєдіяльності.

Не менше небезпечним є вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі. Прояви корупції саме в цій державній інституції сприймається суспільством більш болюче, оскільки вона має відносно замкнене середовище, а також забезпечує виконання кримінальних покарань, реалізуючи пенітенціарну політику.

До того ж, кримінально-виконавча система здійснює контроль за дотриманням прав засуджених, тобто щодо осіб, які за рішенням суду вже мають обмеження конституційних прав та законних інтересів.

У зв'язку з цим, з'ясування детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі потребує більш глибокого наукового дослідження, враховуючи умови сьогодення – війни, наявність дії правового режиму воєнного стану.

Метою дослідження є визначення детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі в умовах сьогодення, у період правового режиму воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичним підґрунтям дослідження питання корупційної злочинності, детермінантів її вчинення стали праці вітчизняних вчених, таких як: О. Бандурка, Ю. Баулін, І. Богатирьов, О. Бусол, Р. Вереша, В. Василик, В. Голіна, І. Грабець, В. Глушков, О. Дудоров, О. Джу́жа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Кальман, О. Колб, О. Костенко, Т. Корнякова, О. Литвак, О. Литвинов, В. Лисенко, М. Мельник, О. Соколенко, В. Тацій, О. Шкута та ін.

Наукові доробки зазначених фахівців містять низку системних положень, які стосуються запобігання злочинності, корупційній злочинності в Україні, детермінантів її вчинення, у тому числі у кримінально-виконавчій системі.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі питанню дослідження детермінантів вчинення кримінальних правопорушень (за ступенем тяжкості, за об'єктом посягання, за мотиваційною спрямованістю, за соціально-демографічними ознаками злочинців та ін.) приділено достатньо увагу. У різні часи, відомі учені-кримінологи досліджували питання факторів, які спонукають виникненню, у подальшому формуванню і, нарешті, – реалізації протиправної поведінки особи злочинця.

У зв'язку з військовою агресією росії проти нашої країни, з врахуванням пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, згідно зі ст. 106 Конституції України, а також Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 було введено воєнний стан [2]. У результаті введення воєнного стану відбулись суттєві зміни політичного, а також соціально-економічного та правового простору. Тому, першочергово підлягають дослідженню саме соціально-політичні детермінанти, до яких учені-кримінологи і відносять війну.

Війна змінює звичний існування порядок речей, який є характерним для мирного часу, породжує виникнення нових правовідносин, нових правопорушень, і, звісно, детермінантів їх вчинення. Завдання держави, відповідних державних інституцій полягає у забезпеченні своєчасного реагування на нові правовідносини, на нові правопорушення. Це проявляється у визначенні відповідних механізмів врегулювання нових правовідносин, наукове розроблення та практичне втілення механізмів запобігання правопорушенням, вплив на їх причини та умови. Це стосується і корупційних кримінальних правопорушень, у тому числі вчинених у кримінально-виконавчій системі.

Звісно, війна вплинула і на злочинність, на її структуру, стан її запобігання та протидії.

Потрібно погодитись з тим, що злочинність явище системне і тому жодна детермінанта (наприклад, війна) не діє ізольовано як один фактор, що призводять до реалізації протиправної поведінки, тобто до вчинення кримінального правопорушення. Причини і умови завжди складають сукупність. А тому і заходи запобігання та протидії злочинності повинні бути системними, узгодженими і діяти на весь спектр детермінантів. Саме за таких умов діяльність суб'єктів запобігання та протидії злочинності буде мати результат та реальний вплив на це негативне, соціально-правове явище, яке полягає у певній сукупності кримінальних правопорушень на території держави, її частині за якийсь період часу.

Одним із видів злочинності за сферами суспільного життя (поряд з економічною, політичною та організованою) є корупційна злочинність. Специфіка корупційних кримінальних правопорушень полягає і у її причинах та умовах, оскільки ця категорія кримінальних правопорушень

виникає, формується та реалізується службовими особами органів влади та управління. Саме у цій сфері суспільного життя тісно пов'язані особиста зацікавленість службової особи з виконанням нею визначених законами чи відомчими нормативними актами службових обов'язків. Тобто, службова особа свідомо вчиняє дії, які не передбачені її службовими обов'язками, є протиправними, але – з метою забезпечити свою особисту зацікавленість.

Тому, в основі дослідження причин і умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень лежить міждисциплінарний зв'язок (курсив – автор) оскільки, як було зазначено, у переважній більшості випадків суб'єктами вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень виступають службові особи, тобто вони є спеціальними суб'єктами.

З огляду на це, за теорією кримінального права, суб'єкти вчинення корупційних кримінальних правопорушень, поряд із загальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, мають спеціальні додаткові ознаки, які законодавець визначає як необхідні для можливості притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Системним аналізом Кримінального кодексу України (далі – КК України) можна прийти до висновку, що у відповідності до суб'єкта, корупційні кримінальні правопорушення поділяються на ті, які вчиняються:

- службовою особою;
- спеціальним суб'єктом, який не є службовою особою;
- загальним суб'єктом.

У переважній більшості корупційних кримінальних правопорушень суб'єктом є службова особа, обов'язковою ознакою якої є наявність у неї службового становища. Ці загальнотеоретичні знання з науки кримінального права вкрай важливі і необхідні для кримінологічних досліджень особи злочинця-корупціонера.

Ще одним підтвердженням міждисциплінарного зв'язку дослідження детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень є те, що саме КК України визначає, які кримінальні правопорушення є корупційними (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також пов'язаними з корупцією) [3]. Саме тому детермінанти корупційних правопорушень перебувають у правовій, соціально-економічній та політичній сферах.

Розглянемо детермінанти вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі.

Кримінально-виконавча система як складова правоохоронної системи України, визначена законодавцем для захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [4].

Розглядаючи питання причин вчинення корупційних кримінальних правопорушень у ДКВС України, В. Василик зазначає, що основними причинами корупції серед персоналу є: неналежне грошове забезпечення працівників, відсутність соціальних гарантій, але ж поряд з підвищення заробітної платні повинно бути підвищення рівня юридичної відповідальності за подібні правопорушення, встановлення громадського контролю за діяльністю ДКВС України, прозорості процедури прийняття рішень посадовими особами, повної реалізації [5, с. 34–38].

Погоджуємось з наведеною тезою та вважаємо, що саме неналежне грошове забезпечення є першопричиною вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі. Разом з тим, це не є виправданням протиправної поведінки, особливо, коли це стосується участі персоналу у незаконному обігу наркотичних засобів, передачею у місця несвободи заборонених предметів.

Щодо кадрового забезпечення кримінально-виконавчої системи, слушною є думка вітчизняного вченого О. Шкути, який зазначив, що вагомим фактором, який впливає на вибір працевлаштування, є належне забезпечення житлом, санітарно-курортним лікуванням, іншими соціальними гарантіями [6, с. 34–38].

Інший вітчизняний вчений-кримінолог І. Богатирьов зазначає, що важливою складовою у контексті мотивації працевлаштування до кримінально-виконавчої системи є розробка комплексних шляхів формування стійкої професійної мотивації, розвитку нових стимулів професійної кар'єри, зацікавленості в добросовісному виконанні службових обов'язків, запобігання наявним корупційним ризикам, у першу чергу, на рівні кожної окремої установи. Не акцентуючи увагу лише на

матеріальних стимулах, від самої людини, яка працює у кримінально-виконавчій службі України, також багато залежить, у тому числі і формування думки в суспільстві про престиж цієї професії України [7, с. 34–38].

Аналіз праць вчених щодо причин та умов злочинності свідчить про те, що більшість науковців схиляються до думки про необхідність розмежування дефініцій «причини» та «умови». Це, певною мірою, стосується і вчинення кримінальних правопорушень з ознаками корупції. Погоджуємось з цією думкою науковців. Разом з тим, при дослідженні даного питання, а саме з'ясування причин і умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі в умовах сьогодення, у дозволених обсягах цієї статті питання щодо розмежування понять «причини» та «умови» досліджуватись не буде.

Щодо причин та умов вчинення кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі, відомий вчений-кримінолог О. Джужа зазначає про те, що детермінанти пенітенціарної злочинності лежать у двох площинах. Перша площина детермінантів має зовнішній характер, тобто перебувають за межами кримінально-виконавчих установ. Друга площина детермінантів є «внутрішня», оскільки знаходиться у самій системі виконання покарань у вигляді позбавлення волі [8, с. 313–315].

Поділяючи думку вказаного вченого, В. Лисенко розширив класифікацію детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Поіменований вчений виділив наступні детермінанти:

- 1) зовнішні (що належать до загальних умов соціально-економічного забезпечення, які виходять від держави);
- 2) внутрішньо-системні у пенітенціарній системі;
- 3) ті, що стосуються персоналу ДКВС України [9, с. 79].

До зовнішніх детермінантів В. Лисенко відніс низький рівень організації соціально-побутових умов для населення і більшості населених пунктів України; безвідповідальна поведінка чиновників по відношенню до основної частини населення та ін. До внутрішньо-системних детермінантів поіменований вчений відніс наявність субкультури серед співробітників; створення кланової системи взаємовідносин; низький рівень заробітної плати та ін. Нарешті, до детермінантів, які стосуються персоналу вчений відніс реалізацію прагнення до отримання влади на іншими; падіння морального рівня окремих керівників вищого ранку; низький рівень правових знань у співробітників та ін.

Погоджуємось із запропонованою вченим класифікацією детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень, але враховуємо, що цю думку вчений висловив у 2014 році.

В умовах сьогодення, коли війна змінила звичний порядок життя громадян, вплинула на всі сфери суспільного життя, на корупційну злочинність в цілому та корупційні кримінальні правопорушення у кримінально-виконавчій системі зокрема, пропонуємо доповнити класифікацію детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень як такі, що пов'язані із війною, з наявністю правового режиму воєнного стану, виокремивши їх із соціально-політичних детермінантів.

До такого висновку слід дійти, виходячи із створених війною екстремальних умов діяльності, у яких всі державні інституції, у тому числі і кримінально-виконавча система, працюють у правовому режимі воєнного стану. Через послаблення діяльності контролюючих органів та суспільства і з'являються ризики вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

До причин і умов, пов'язаних з війною, необхідно віднести комплекс соціальних, економічних, організаційних, правових, морально-психологічних чинників, які особливо гостро відчуває суспільство нашої країни.

Наприклад, спрощені процедури у державних закупівлях для потреб кримінально-виконавчої системи, знижують їх прозорість, що створює передумови для корупції та інших зловживань службовим становищем. Або ж, надходження для потреб кримінально-виконавчої системи гуманітарної допомоги створює спокусу до її протиправного обернення на свою користь. Це все обумовлює доцільність доповнення класифікації детермінантів вчинення кримінальних корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі.

Висновки. У статті було досліджено питання детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень в умовах сьогодення – правового режиму воєнного стану.

З'ясовано, що запобігання та протидія корупційним кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі потребує наукового удосконалення відповідних механізмів для їх

подальшого практичного втілення. Це пов'язано з тим, що у суспільства є великий запит на забезпечення правопорядку та стану законності як у кримінально-виконавчій системі зокрема, так і у всій правоохоронній системі в цілому.

Механізми запобігання вчиненню корупційних кримінальних правопорушень, для їх ефективної реалізації, повинні передбачати максимальну відкритість у діяльності кримінально-виконавчої системи, усунення детермінантів їх вчинення, а також - нейтралізацію факторів, що сприяють їх вчиненню. Головним завданням держави у період після закінчення правового режиму воєнного стану є нейтралізація всіх факторів через запровадження заходів соціальної підтримки, заходів економічного спрямування та встановлення належного рівня функціонування кримінально-виконавчої системи.

В умовах сьогодення, у зв'язку з уведенням в дію правового режиму воєнного стану запропонована класифікація детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі, шляхом доповнення причин і умов, пов'язаних з війною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції 2024. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
5. Василик В.В. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному дню боротьби з корупцією* (м. Київ, 12 грудня 2019 р.). Київ: НАВС, 2019. С. 34–38. URL: https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zahodi/konferencii/2019/tezy_konf_12122019_p1.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
6. Шкута О.О. Корупційні ризики в процесі реформування Державної пенітенціарної служби. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 15 квітня 2016 р.). Харків: ХНУВС, 2016. С. 169–171. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da0548ee-d330-4980-8762-50dbdf27ab24/content> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Богатирьов І.Г., Лісіцков О.В. Стратегічні засади реформування Державної пенітенціарної служби України та їх науковий супровід. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2013. № 3. С. 83–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_3_15 (дата звернення: 14.10.2025).
8. Курс кримінології. Особлива частина: підручник / Корнієнко М.В., Романюк Б.В., Мельник І.М. та ін.) / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
9. Богатирьов І.Г., Лисенко В.О. Кримінологічні засади запобігання злочинам корупційної спрямованості у пенітенціарній системі: навчальний посібник. Київ: ВД «Дакор», 2014. 195 с.